

subjektiv sandhed vs. objektiv sandhed og om værdidannelse, og hvordan alle de enkelte fortællinger »i forskellige registre [belyser] samme problematik«: Nemlig »hvorledes det aldrig er tingen eller fænomenet selv, der bestemmer sin værdi.« Står dette udsagn til troende, er det godt at *Syv fantastiske Fortællingers* fortællestrategiske, kunstneriske og åndfulde værdi ikke alene afhænger af Schybergs, la Cours, Gandrups, Harald Niensens eller Kappels vurdering.

Jan Maintz Hansen, cand.mag. i nordisk og filosofi fra Aarhus Universitet.

Ove Christensen og Nicolai von Eggerts Mariegaard

Tankens Magt

Hans Siggaard Jensen, Ole Knudsen & Frederik Stjernfelt (red.): *Tankens magt. Vestens idéhistorie*, Kbh. 2006 (Lindhardt og Ringhof).

I enhver tid må man genskrive sin historie for at holde den levende og for at forstå sig selv. Nutiden står altid i et spændingsforhold mellem 'har været' og 'vil blive', og 'har været' danner sammen med nutiden udgangspunktet for de drømme, der kan drømmes.

Historien som noget, vi kan forholde os til, eksisterer netop kun gennem dens fortælling og genfortælling – gennem dens skrivning og genskrivning. Det betyder samtidig, at histo-

rien så at sige ikke er 'sin egen', men altid 'vores'. Det er ikke historien, der trænger sig på for at blive skrevet, det er et behov for at skabe et 'grundlag', der gør historieskrivning til et nutidens projekt. Og dette projekt kan aldrig afsluttes. Historien kan aldrig fastholdes, fordi nutiden hele tiden forskyder sig. Historien findes ikke, men skabes af et nutidigt perspektiv.

Behovet for genskrivning af historien gælder for socialhistorien som for alle mulige forholds historie – og således også for idéhistorien. Lund, Pihl og Sløks *De europæiske ideers historie* (1. udg. 1962) var kanonisk idéhistorie i en periode og har præget mangen et ungt menneske. Værket er præget af en mere eller mindre bestemt grundholdning, der kan kaldes eksistentielistisk, hvilket svarer til tidsånden under dens affattelse – eller måske skal man sige én af tidsånderne i perioden, der også dengang var præget af en flerhed af tidsånder.

Nu foreligger en ny genskrivning af vestens idéhistorie, nemlig *Tankens magt*. Værket er et ambitiøst anlagt værk, der forsøger at beskrive »de vestlige ideers historie, og forsøger at give en samlet historisk fremstilling, der er systematisk opdelt på de væsentliges livsområder, hvor ideer spille en helt central rolle«, som det hedder i indledningen.

'Sapere Aude!' – 'Hav mod' – som oplysningens valgsprog udlægges af Immanuel Kant i essayet »Hvad er oplysning?« (1783), er i mere end én forstand meget rammende for dette mastodontværk inden for vesterlandsk

idéhistorie. Redaktionen har haft mod til at kaste sig ud i en formidlingsopgave og et oplysningsprojekt, der i sig selv er imponerende. Mere imponerende er det dog, at værket faktisk lever op til formålet. Det er lykket at lave en sammenhængende fremstilling, der udgør et autoritativt bud på en nutidig idéhistorie.

Udgivelsen er en rejse inden for tænkningens udvikling i stort set alle dens aspekter fra den tidligste antikke filosofi til i dag, og den strækker sig over 2468 sider fordelt på tre bind med bidrag fra 57 forskellige forfattere. Værkets omfang gør, at man også som læser skal have mod på at begive sig ud i en struktureret urskov af fremstillinger, der konstant trækker læseren dybere og dybere ind i junglen, indtil denne kommer ud på den anden side – en god oplevelse og en forfærdelig masse viden rigere.

Til at guide læseren gennem denne skov af tanker og forestillinger er værket struktureret ud fra en matrix, hvis dimensioner udgøres af tid og emne. Som i andre historiske fremstillinger har redaktionen valgt at dele den historiske tid op i perioder. De ni tidsintervaller, der hver indledes med en kort introduktion, er kendte fra mange andre fremstillinger: 'antikken', 'middelalderen', 'renæssancen', 'modernitetens fødsel', 'oplysningstiden', 'revolution og romantik', 'industrialisering og imperialisme', 'verdenskrigene' og endelig 'information og globalisering'.

Hver periode beskrives ud fra syv emner eller vidensområder, nemlig

'teknologi', 'naturvidenskab', 'politik og ret', 'æstetik og kunst', 'menneske, sprog og samfund', 'filosofi' og 'religion og teolog'. Perioderne gennemskæres således ud fra vidensområderne.

Matrixopdelingen er en af værkets store styrker, men den rummer også svagheder. Emneinddelingen er nødvendig for at give læseren en mulighed for at finde rundt i værket, som på denne måde kan bruges om ikke som et opslagsværk så dog lette arbejdet med at finde beskrivelser af bestemte tanker relateret til bestemte vidensområder.

Matrixen betyder også, at værket både kan læses ud i ét – periode for periode – og at man kan strukturere sin læsning efter bestemte interesser, alt som man har lyst til. På denne måde fungerer værket rigtig godt som oversigtsværk for den læsendes interesseområde, idet opdelingen foregår i emner og ikke efter 'de store tænkere' princip, altså opdelt efter personer, som er typisk for visse filosofihistorier. Det er heldigvis tænkningen, der er i centrum i værket.

Det ligger i sagens natur, at matrixopdelingen begrænser værkets værdi som opslagsværk over 'de store tænkere'. Mestertænkere bliver nævnt mange steder og i flere forskellige sammenhænge, og man risikerer at miste sammenhængen i den enkelte tænkere måde at tænke på. Bedst som man læser om Aristoteles og man er blevet hooked på hans tankesystem, brydes der af, da emneafgrænsningen fordrer, at man ikke kan blande re-

torik og naturvidenskabelig klassifikation. Kravene til at forstå tænkere i sammenhæng gør modsat gentagelser uundgåelige, når de samme tænkere beskrives ud fra de forskellige emner, men grundtankerne mere eller mindre skal fremstilles hver gang..

Indvendingen her skal dog ikke forstås som en afvisning af opdelingen. Såvel sammenhæng og undgåelse af gentagelser er i de fleste tilfælde løst rigtig godt, og opdelingens fordele opvejer ulemperne.

De forskellige emner bliver diskuteret bredt og fra flere sider. Enhver periode kan naturligvis beskrives ud fra et politisk, religiøst, filosofisk, etisk, æstetisk og videnskabsteoretisk perspektiv. Når man taler om en periode eller konstruerer en periode indikerer det med andre ord, at der er foregået et paradigmeskift, som får betydning for hele måden at tænke på. Det 'selvfølgelige' i en given periode adskiller den fra en anden periode, og det 'selvfølgelige' som en periodes epistemologiske grundlag vil typisk slå igennem på flere områder.

Man kan med andre ord sige, at emneinddelingen medfører et bredere perspektiv, hvor en enkelt landvindende tanke ikke står for sig selv, men netop kan ses som udtryk for en mere generel proces af tænkningens og forståelsens udvikling.

Opdelingen giver en spændende ekstra dimension, idet den åbner muligheden for flere forskellige læsninger af den samme tænker, og derved giver værket mulighed for en diskuterende fremstilling, hvor den enkelte tænker

ikke nødvendigvis reduceres til en enhed – den kritiske (selv)refleksion, som værket hylder, er på denne vis bygget ind i værkets egen struktur.

Den største svaghed ved emneinddelingen er, at den bygger på en bestemt kategorisering, der er opstået i det moderne. Den måde, vi opdeler videnskaberne på i moderne tid, er ikke overensstemmende med og heller ikke gældende for den måde, man har tænkt i antikken og middelalderen. Dette medfører 'skæve' artikler, idet opdelingen bliver trukket ned over en tid, der ikke passer på kategoriseringen. Hvad er for eksempel forskellen på filosofi og naturvidenskab i antikken?

Prokrustessengen – tvangsinddelingen – er kun problematisk i de tidligste perioder og forsvinder i takt med at man nærmer sig den moderne tid, der har fostret distinktionerne. Det havde klædt værket, om redaktionen havde taget konsekvensen af de tidligste perioders vægning ved kategoriseringen, og havde ladet værkets formidlingsmæssige kvalitet stået over den nydelige indpasning i en matrix, som ikke holder.

Matrixproblemet viser hen til en mere principiel diskussion om 'stoffets' formbarhed. Ideernes historie kan ikke fremstilles vilkårligt, selvom de kun opstår som 'idéhistorie' i en nutidig sammenhæng. Her er altså mulighed for mange perspektiver på tænkningen, men ikke på ethvert perspektiv. Denne forestilling har været ledende for værkets tilblivelse, men har efter vores mening ikke være kon-

sekvent gennemført.

Der er foretaget et stort redaktionelt arbejde i at holde de enkelte artikler inden for de afstukne rammer, ligesom man også fornemmer, at der er gjort meget ud af at strømline formidlingsformen uden at fratage den enkelte skribent en særlig tone, et særligt temperament og en individuel argumentationsmåde. Der er således ikke tale om en antologi, men netop et samlet værk, på trods af inddragelsen af mange forskellige forskere.

Det individuelle præg kommer til udtryk i de forskellige artiklers sværhedsgrad, hvor det ikke altid er lykkes med at ramme det samme niveau. Nogle artikler (dette gælder ofte for de naturvidenskabelige) er meget pædagogiske og giver en lang og klar indføring i emnet og gør problemet meget forståeligt, mens andre artikler fremstår meget tekniske og kræver en forholdsmæssig stor forhåndsviden om det givne emne – her kan Kantafsnittet nævnes som eksempel.

Tankens magt lykkes langt hen ad vejen med at give det store overblik på en klart fortalt måde, der gør det muligt for langt de fleste med den interesseredes forudsætninger at erhverve sig masser af indsigt. Værket kan benyttes af den interesserede lystlæser; af den studerende, der vil skabe sig et større overblik over epoker og emner; og af akademikeren der har brug for at sætte sine egne studier ind i historiens og tankens brede kontekst.

At gå ind i de enkelte fremstillinger vil være meget omfattende, og som allerede nævnt imponerer værket som

helhed. At fremstillingen af Platon ikke helt lever op til forventningerne og netop er et eksempel på en opsplittet fremstilling, der ikke fungerer optimalt, er et lille minus.

En mere vægtig indvending er, at der ikke konsekvent er inddraget eksperter. Kapitlerne om æstetik og kunst i de sidste to perioder fremstår som noget tilfældige, hvilket sikkert skyldes, at området er meget differentieret. Dette gør forfatterne Carsten Thau og Frederik Stjernfelt også opmærksom på, men det ville have været en styrke, hvis man her havde delt kunstarterne op og tildelt dem en egen historie. Eksempelvis er filmhistorien kun stedmoderligt behandlet, selvom filmen er fremhævet som det 20. århundredes kunstart. De to kapitler om det 20. århundredes æstetik og kunst vidner om skribenternes store indsigt på det generelle (æstetikens) område, men viser også, at der er mangler, når det gælder de konkrete kunstarters historie.

Igen er dette en lille indvending, der skal ses som en lettere nuancering af den respekt, værket aftvinger.

Fremstillingen af den vestlige idéhistorie indrammes af to essays, som omhandler tanken før tanken og tanken efter tanken. Det første, skrevet af Uffe Østergaard, eftersporer tankens udspring og relativiserer opfattelsen af den græske antik som (det eneste) udspring, selvom han i en vis forstand også bekræfter den, når blot man undgår at ideologisere den. Det vigtige i diskussionen af græciteten ligger i advarslen mod snæversyn i

forhold til andre(s) bidrag til tænkningen. Det er vigtigt ikke at universalisere egen tænkning og civilisation. Der argumenteres for en åbenhed i tænkningen, der også kan tænke op imod sig selv.

Dette motiv tages op i værkets afsluttende stærkt Kant-inspirerede essay skrevet af Hans Siggaard Jensen og allestedsnærværende Frederik Stjernfelt. Essayet bærer den temmelig misvisende titel 'Efter tanken', der netop ikke viser ind i et postmoderne inspireret opgør med 'tanken'. Essayets undertitel 'Om fornuftens fremtid' er langt mere sigende for indholdet, der beskæftiger sig med, hvad man kan kalde en svag fornuft. Essayet anerkender fornuften, men ikke i en hegeliansk udgave, hvor fornuften er universel. Det er snarere en pragmatisk inspireret fornuftsidé, hvor fornuft bygger på en dialektik (uf, det må det sikkert ikke hedde) mellem kritisk forskning og fællesskabets anerkendelse.

Essayet gør op med en relativisme, som den kommer til udtryk i Kuhns paradigmateteorier, og som har spillet en stor rolle i perioden op til vort årtusinde. Essayet gør dog også op med forestillingen om en fremadskridende tænkning. Flerstemmighed udtrykt gennem oplysningens borgerlige offentlighed bliver bærer af den svage fornuft, der ikke har indbygget en selvkritik og et opgør med universalisme.

I essayet fremlægger de to af værkets redaktører den store historie, som *Tankens magt* er et udtryk for.

Den borgerlige offentlighed er ikke alene et politisk ideal, hvor det bedre argument vil sejre. Også når det gælder videnskab og tænkning, brydes ideer, og det bedre argument vil være i stand til at få tilhængere. Man kan næsten hører Jürgen Habermas i essayets fremstilling af, hvad der skaber fornuften og kan sikre den på længere sigt. »En læsning af Tankens magt viser, at denne magt ikke ligger i dogmatisme og hegemoni, men i pluralisme og begrænsning, i accept af forskellige regimenter i samspil indenfor og imellem de domæner, som værkets søjler [vidensområder] er bærerere af – men den viser samtidig også, at denne pluralisme ikke kan forveksles med relativisme, hvor alle påstande kan være lige gode.«

Selvmodsigende virker det dog, når åbenheden og pluralismen, der opfattes som forudsætningen for fornuftens, forstandens og tankens magt, hævdes at være mulig i alle kulturer. Beskrivelsen af forudsætningerne virker netop som beskrivelsen af en bestemt kultur, der har sit udspring i oplysningstiden og er et af grundlagende for de moderne vestlige kulturer.

Tankens magt er en imponerende udgivelse, som henvender sig bredt til de interesserede i tænkningens vestlige historie. Artiklerne er informative, læsevenlige og samler sig på forbillig vis til en helhed, der ikke er en snæversynet enhed. Man kan få meget ud af værket, der giver noget fra sig på mange forskellige niveauer. Det er simpelthen godt gået.

Nicolai von Eggert Mariegaard studerer idéhistorie på Institut for Filosofi og Idéhistorie, Århus Universitet.

Ove Christensen er cand.mag. og producer ved Effective Learning.